

Wprowadzenie

Dokonująca się rekonfiguracja humanistyki oraz dyskusje nad jej statusem, celami i sposobami budowania wiedzy skłaniają do podjęcia refleksji nad etycznym wymiarem prowadzenia badań w tej dziedzinie. Debaty te są związane między innymi z pojawieniem się nieantropocentrycznych odmian humanistyki oraz problemem zaangażowania badawczego w kontekście narastających konfliktów społeczno-politycznych (tak zwanych wojen kulturowych), kryzysu klimatycznego czy procesów dekolonizacji wiedzy (zwrot ku wiedzom natywnym, kwestia redystrybucji dóbr kultury).

Uwikłanie podmiotów „poznających” i „poznawanych” w procesy zdobywania, tworzenia i przekazywania wiedzy coraz częściej ujmuje się za pomocą kategorii cnót epistemicznych. Przeżywa ona w ostatnich latach wzrost zainteresowania i może okazać się alternatywą dla studiów nad nauką i technologią, skupiających się przede wszystkim na materialnym, technicznym i społecznym wymiarze nauki. Jak podaje Heather Battaly we *Wprowadzeniu do The Routledge Handbook of Virtue Epistemology* (2019), pojęcie cnoty poznawczej pojawiło się w tekście Ernesta Sosa *The Raft and the Pyramid* z 1980 roku, w którym filozof stwierdza, że może ono pomóc w rozwiązaniu toczącego się sporu zarówno między fundamentalistycznymi i koherencjonistycznymi teoriami uzasadniania, jak i między internalizmem a eksternalizmem w teorii poznania¹.

John Greco, jeden z głównych przedstawicieli nurtu nazywanego „epistemologią cnoty”, pisze:

Tak jak teorie cnoty w etyce starają się pojmować normatywne własności działań w terminach normatywnych własności podmiotów moralnych, tak epistemologia cnoty stara się pojmować normatywne własności przekonań w terminach normatywnych własności podmiotów poznawczych. Stąd też etyczne teorie cnoty uznaje się za oparte raczej na podmiocie (*person-based*) niż na czynie (*act-based*), epistemologię cnoty zaś za opartą raczej na podmiocie niż na przekonaniu (*belief-based*)².

I Greco, i Sosa reprezentują stanowisko, które Battaly określa reliabilizmem. Zakłada ono, że cnotami poznawczymi są wrodzone predyspozycje, nabyte sprawności oraz cechy charakteru, które pozwalają osiąść r z e t e l n ą wiedzę (na przy-

¹ H. Battaly, *Introduction*, [w:] *The Routledge Handbook of Virtue Epistemology*, red. H. Battaly, New York-London 2019, s. 1.

² J. Greco, *Epistemologia cnoty*, przeł. B. Męczyński, „Hybris” 2005, nr 3, s. 1, http://magazyn-hybris.com/images/teksty/03/Bartlomiej_Meczynski_virtue_epistemology.pdf (dostęp: 26.10.2022).

kład zdolność do poprawnego widzenia, umiejętność logicznego myślenia, pracowitość), i jako takie nie podlegają one etycznej ocenie.

Linda Zagzebski reprezentuje inne stanowisko, nazywane reponsybilizmem. Zgodnie z nim cnotami poznawczymi są motywowane umiłowaniem prawdy cechy podmiotu poznającego, które są przezeń nabywane i doskonalone, a zarazem mogą podlegać ocenie moralnej. Jako podmioty poznania jesteśmy odpowiedzialni za ich kulturowanie. Rewersem tak rozumianych cnót są wady poznawcze, stojące na przeszkodzie rzetelnemu poznaniu³.

W refleksji nad cnotami poznawczymi epistemologia spotyka się z etyką, co z perspektywy kulturoznawczej — zorientowanej aksjologicznie — wydaje nam się szczególnie interesujące. Trzeba również wskazać, że refleksja nad cnotami poznawczymi obejmuje różne obszary problemowe. Dotyczy natury cnót epistemicznych, ich rodzajów (takich jak na przykład otwartość, ciekawość, kreatywność, pokora, bezstronność, szacunek, sceptycyzm, sprawiedliwość, odwaga, wytrwałość czy fronesis), roli w procesie poznania, ich politycznych, religijnych, społecznych i ekonomicznych kontekstów, kulturowej historii, a także znaczenia dla podejmowania właściwych decyzji związanych ze środowiskiem, zdrowiem, ładem społecznym czy edukacją⁴.

Pomysłodawczynią tego numeru — której pamięci jest on dedykowany — była Dorota Wolska, która w swych tekstach podejmowała problem zaangażowania badawczego, widząc w nim „dzisiejszą formę artikulacji problematyki aksjologicznej”⁵. Interesował ją aksjotyczny wymiar poznania humanistycznego. Bliskie było jej — za Cliffordem Geertzem — myślenie o doświadczeniu badawczym jako doświadczeniu moralnym⁶. Jej uwagę przyciągała zwłaszcza kategoria fronesis, do której powracają także niektórzy autorzy tekstów zawartych w niniejszym numerze (Agata Skórzyńska, Łukasz Rozwadowski). Fronesis dotyczy również publikowana w tomie kolejna fiszka z katalogu Stanisława Pietraszki.

Przedmiotem zgromadzonych w numerze artykułów jest nie tyle epistemologia cnoty, ile raczej różne cnoty poznawcze. Z perspektywy kulturoznawczo zorientowanej filozofii nauki oraz socjologii wiedzy krytycznie do koncepcji Lindy Zagzebski odnosi się Agata Skórzyńska. Jej zdaniem skupienie się na problematyce

³ A. Szutta, *Czym są wady poznawcze?*, „Filozofuj!” 2022, nr 2, s. 7–8.

⁴ Zob. zwłaszcza teksty zamieszczone w *The Routledge Handbook of Virtue Epistemology*, a także na przykład *Epistemic Virtues in the Sciences and in the Humanities*, red. J. van Dongen, H. Paul, Cham 2017; L. Daston, *Objectivity and Impartiality: Epistemic Virtues in the Humanities*, [w:] *The Making of the Humanities*, t. 3, red. R. Bod, J. Maat, T. Weststeijn, Amsterdam 2014. Warto również wspomnieć książkę *The Scientific Life. A Moral History of a Late Modern Vocation* (Chicago 2008) Stevena Shapina, w której podejmuje on próbę przywrócenia znaczenia osobistemu wymiarowi poznania.

⁵ D. Wolska, *Kilka uwag o zaangażowaniu, czyli o uczuciach i ich badaniu*, „Teksty Drugie” 2007, nr 1–2, s. 14.

⁶ D. Wolska, *Badacz kultury jako świadek*, [w:] *Clifford Geertz — lokalna lektura*, red. D. Wolska, M. Brocki, Kraków 2003, s. 107.

cnót epistemicznych opiera się na indywidualistycznie pojmowanej etyce i nie uwzględnia istotnego kolektywnego charakteru poznania naukowego. Problem sprawiedliwości epistemicznej podejmuje Katarzyna Liszka, która zestawia koncepcję Mirandy Fricker i ideę społeczeństwa przyzwoitego Avishai Margalita, postulując uczynienie z przyzwoitości epistemicznej podstawową cnotę moralną. Dorota Głowacka z kolei podejmuje w swoim tekście refleksję nad kategorią ludobójstwa kulturowego zaproponowaną przez Rafała Lemkina w kontekście zagłady europejskich Żydów i rozwijaną przez myślicieli rdzennych społeczności Kanady. Zwraca przy tym uwagę na „epistemiczną niedowzroczność” oraz „imperializm epistemiczny” (pojęcie stosowane przez badaczki rdzenne) wpisany w studia nad Zagładą prowadzone z perspektywy północnoamerykańskiej. Do problematyki Zagłady odnosi się również Roma Sendyka, zastanawiając się nad potencjałem poznawczym kategorii *awkward*. Niewygodne, nieodpowiednie obiekty, związane zazwyczaj z „trudnym dziedzictwem”, wprawiają badaczy i badaczki w zakłopotanie, wywołując poznawczy dysonans czy „epistemiczną niezręczność”. Natomiast Łukasz Rozwadowski na przykładzie sporu o *gender* postuluje w swym artykule kultywowanie cnoty opanowania w kontekście współczesnych wojen kulturowych. Ewa Kosowska zaś przygląda się rekonfiguracjom cnót poznawczych we współczesnej humanistyce. Niniejszy numer „Prac Kulturoznawczych” zamyka wykład Ewy Domańskiej inaugurujący Światowy Kongres Historyków, który odbył się w sierpniu 2022 roku w Poznaniu. Autorka wprowadza w nim za Walterem D. Mignolą kategorię „epistemicznego nieposłuszeństwa”, zastanawiając się nad statusem historii w kontekście procesów indygenizacji wiedzy, a także podejmuje kwestię odpowiedzialności badawczej.

Jacek Małczyński
Renata Tańczuk